József Demmel: *„Slovenský kňaz, ale maďarský spisovateľ.“*[1] O Ľudovítovi Haanovi[2]

Ľudia žijúci v minulých časoch môžu byť pre nasledujúce generácie zaujímaví z viacerých dôvodov: napríklad preto, že boli poprednými osobnosťami, politikmi či umelcami svojej doby; alebo preto, že boli svedkami či aktérmi udalosti alebo epochy, ktorá sa spätne považuje za zlomový bod; alebo prípadne preto, že po nich zostali mimoriadne bohaté pramene, na základe ktorých sa dá lepšie spoznať daná doba. Zriedkavý je prípad, keď je niekto zaujímavý ako osobnosť s originálnym a jedinečným pohľadom na svet. Ľudovít Haan (1818 – 1891), hoci v podstate spĺňa aj predchádzajúce kritériá, je v skutočnosti mimoriadny pre svoj subjektívny pohľad.[3] Je pravda, že Haan bol významná osobnosť: takmer štyri desaťročia bol kňazom najväčšej uhorskej evanjelickej cirkevnej obce v Békešskej Čabe (1855 – 1891), bol hlavným notárom evanjelickej cirkvi a autorom významných diel o miestnych a cirkevných dejinách; ako intelektuál so slovenským materinským jazykom, ktorý však mal v dospelosti uhorskú identitu, bol svedkom súvekého slovenského národného hnutia a utvárania slovensko-maďarských vzťahov, ako aktívny a nadaný historik sa podpísal pod zrod profesionálnej uhorskej/maďarskej historiografie. Zostali po ňom aj úctyhodné pramene, vyše sto listov, pamäti a asi tucet, prevažne nepublikovaných rukopisov, kde Haan ako priamy pozorovateľ dokáže rozprávať pútavo a čitateľovi ponúka obraz, ktorý v iných prameňoch nenájde, alebo ho nájde len veľmi ťažko.

Od Békešskej Čaby po Capri – Haanovci v 19. storočí

Ľudovít Haan sa narodil síce v Sámsonháze, no nemal ani mesiac, keď sa rodina presťahovala do Békešskej Čaby. V čase jeho narodenia si totiž jedna z najváženejších cirkevných obcí v krajine zvolila za svojho kňaza jeho otca, Jána Haana. To neznamená len to, že odtiaľto

---

[1] Ľudovít Haan Kálmánovi Thalymu, 3. október 1874. *Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana.* Eds.: Csaba Katona a József Demmel. Békéscsaba – Budapest: MSZKI – MTA BTK TTI, 2016. s. 41.

[2] Štúdia a publikácia vznikli vďaka Výskumnému štipendiu Jánosa Bolyaiho Maďarskej akadémie vied.

[3] V posledných rokoch venujú maďarskí a slovenskí historici veľkú pozornosť Ľudovítovi Haanovi a najmä jeho historickej činnosti. Viď napr. KMEŤ, Miroslav: Ľudovít Haan a Michal Žilinský (Zsilinszky) ako slovenskí cirkevní historici. In: *Kontexty identity: jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej.* Eds.: Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková. Békešská Čaba : Celoštátna slovenská samospráva, 2010, s. 328–335. KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí.* Nadlak : Ivan Krasko, 2010, s. 53–76, 136–148, 194–202. KATONA, Csaba: „A templomba járó öregeket faggattam […] a régi Csabáról.“ Haan Lajos mint ember és történész. In: *A múlt felfedezői. Epizódok és arcélek a Magyar Történelmi Társulat és a Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat múltjából.* Red.: Ádám Erdész–Csaba Katona. Gyula : Békés Megyei Levéltár, 2011, s. 16–34.

pochádzajú jeho prvé spomienky, ale aj to, že od otca, ktorý bol kňazom v Békešskej Čabe až do svojej smrti v roku 1855, teda tridsaťsedem rokov, dostal aj akési nehmotné dedičstvo. Aj Ľudovít Haan totiž vyštudoval za kňaza. Vďaka svojmu talentu a usilovnosti, ako aj nehmotnému otcovskému dedičstvu bol počas študentských čias v Békešskej Čabe zvolený za učiteľa a pomocného kňaza. V rokoch 1851 – 1855 bol síce kňazom v Nadlaku, ale stalo sa tak zrejme preto, lebo v zmysle cirkevných pravidiel nemohol byť pomocný kňaz v tej istej obci hneď zvolený za kňaza. V roku 1855 však bol ako nástupca svojho zosnulého otca jednohlasne zvolený za kňaza v Békešskej Čabe.

V roku 1845 sa oženil s Karolinou, dcérou učiteľa Jána Vilima, ktorý, podobne ako Ján Haan, prišiel do mesta na základe cirkevného poverenia zo vzdialeného regiónu. Jeho svokor bol síce v Békešskej Čabe vykorenený a pre svoju profesiu chudobný, no predsa len bol váženou osobou, ktorá mestské prostredie do istej miery civilizovala. Ako príklad uvedieme, že aktívne inicioval šľachtenie ovocných stromov (čím si, nie mimochodom, výrazne prilepšil k učiteľskému platu). Azda ešte názornejší je príbeh, podľa ktorého Vilim na nemalú hrôzu rodičov, ktorí z povery nechali svojim synom narásť dlhé vlasy, v jeden vyučovací deň všetkých svojich žiakov ostrihal a poverčivým rodičom tak demonštroval, že dieťa nebude po ostrihaní nešťastné.[4]

Haanovcom sa na jeseň 1848 narodila jediná dcéra, matka však (zrejme pre popôrodné komplikácie) o niekoľko týždňov zomrela.[5] Ľudovít Haan sa o niekoľko rokov oženil so svojou švagrinou (spoločné dieťa nemali), čo dnes môže pôsobiť nezvyčajne, no v danej dobe to bol logický krok, osvedčená rodinná stratégia. Vdovec totiž v duchu dobovej tradície nemohol svoje dieťa vychovať sám, musel sa buď znova oženiť, alebo dieťa zveriť najbližšiemu ženskému príbuzenstvu. Keďže jeho jediná dcéra Karolina beztak vyrastala u jeho švagrinej, Haan manželstvom len spojil tieto dve stratégie (čo bola v tej dobe pravdepodobne každodenná prax).

Smrťou prvej manželky sa však rad rodinných tragédií neskončil: z jeho troch vnukov prežil len jeden a aj jeho 26-ročná dcéra podľahla v roku 1874 kiahňam.[6]

O dva roky neskôr, v roku 1876, jeho starší brat Vilmos pre ľahkovážnosť prišiel o majetok a strhol so sebou celú rodinu. Vilmos mal veľký dom a obrovské majetky, rodine zatajil len to, že ich nekúpil za vlastné, ale na úver. To bol dôvod, prečo jeho súrodenci s pokojom v duši podpísali jeho zmenky, hoci v skutočnosti mal dlh vo výške 32-tisíc forintov. Keď

---

[4] ZSILINSZKY, Mihály: *Wilim János B.-Csabai ev. tanító életrajza. Tanítói működésének félszázados emlékünnepe alkalmából tisztelőinek emlékül írta egykori tanítványa Zsilinszky Mihály*. Gyula: 1871, s. 22–23.
[5] Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 1952. Denník Ľudovíta Haana, 33.
[6] Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 1952. Denník Ľudovíta Haana, 33, 60.

Vilmos Haan padol, Vilma ručila jeho veriteľom za 7 000 forintov, Albert za 2 000 forintov a Ľudovít Haan zasa za 5 000 forintov. Navyše, keďže s peniazmi nehospodáril dobre ani Albert, Vilma a Ľudovít museli dohliadať aj na to, aby ho nečakal Vilmosov osud. Ľudovít Haan tak prakticky až do konca života, do roku 1890, splácal dlh, ktorý sa spolu s úrokmi vyšplhal na 11 000 forintov.[7] Dlžoby napokon vyrovnal až potom, čo po smrti mladšieho brata Antala zdedil celý jeho majetok. Bez Antalovej smrti by dlh sotva splatil, keďže jeho ročný plat bol bez štóly a naturálií len 400 forintov.[8] Niet divu, že najvrúcnejšie spomínal práve na Antala:[9] „*Spomedzi bratov som vždy najviac sympatizoval s ním. Zvyšní dvaja za veľa nestáli,*“ napísal svojmu zaťovi Mihályovi Zsilinszkému.[10]

Rodinný život Ľudovíta Haana bol plný problémov a podobne neľahká musela byť aj jeho práca. Nielen preto – ako to nespočetnekrát spomína vo svojej korešpondencii –, že mal na starosti vedenie cirkevnej obce s 22-tisíc členmi, v ktorej okrem bohoslužieb a iných cirkevných obradov mal na starosti aj úlohy súvisiace s cirkevnou správou, čo si vyžadovalo nemalý organizačný talent. Nad rámec týchto povinností, ako to vidíme v zápisnici z rokov strávených v Nadlaku, sa musel venovať aj záležitostiam veriacich.[11] Do spomínanej malej zápisnice si Haan zapisoval sťažnosti členov cirkevnej obce, spravidla išlo o rodinné zvady, ktoré sa na úrady nedostali. Tieto texty na jednej strane ukazujú, aké dôverné funkcie mali kňazi na čele cirkevných obcí (dnes by sme ich označili za rodinných terapeutov, mediátorov), respektíve akú mali neformálnu mocenskú pozíciu, veď mohli zasiahnuť aj do najintímnejších rodinných záležitostí svojich veriacich. Zápisnica je teda vynikajúci prameň na pozorovanie vzťahu Haana, ktorý študoval na nemeckých univerzitách, k okolitému rurálnemu, sedliackemu svetu. Haan, napríklad, podľa zápisnice často napomínal mužov, aby neboli korheli, nepili, nebili ženu a deti, ženám zasa dohováral, aby neboli „jazyčnice“, neodvrávali svojim mužom, boli poslušné a dievčatá zasa upozorňoval, aby nechodili v noci do krčmy, ak je pre ne dôležitá česť. V krajnom prípade dokonca jednému manželskému páru odporučil odlúčenie.

---

[7] Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 1952. Denník Ľudovíta Haana, 62. Záznam Ľudovíta Haana: Vilmos bátyámért fizettem. Munkácsy Mihály Múzeum, pozostalosť Ľudovíta Haana, Hd 2015. 7. 11.
[8] Haan Lajos híványa. Munkácsy Mihály Múzeum, pozostalosť Ľudovíta Haana, Hd 2015. 6. 1.
[9] ZSILINSZKY, Mihály: *Haán Antal 1827–1888*. Gyula: 1890.
[10] Ľudovít Haan Mihályovi Zsilinszkému, 24. máj 1888. Múzeum Mihálya Munkácsyho, Békešská Čaba, pozostalosť Ľudovíta Haana, Hd 2015. 8. 9.
[11] Haan Lajos nagylaki ev. lelkész hivatalos jegyzőkönyve 1851. eszt. Szent Mihály naptól. Békés Megyei Könyvtár.

Keďže v Békešskej Čabe bola obrovská evanjelická cirkevná obec, súčasne v nej slúžili dvaja rovnocenní kňazi. Gusztáv Szeberényi[12] bol za kňaza zvolený v roku 1853, Ľudovít Haan zasa v roku 1855 ako následník svojho otca a kňaza Jána Haana. Haan v cirkvi vo všetkom spolupracoval so Szeberényim. Bol to primárny záujem oboch kňazov, inak by ich svetské vedenie cirkvi mohlo ľahko postaviť proti sebe.[13] Vďaka spolupráci Haana a Szeberényiho sa evanjelická cirkev v Békešskej Čabe počas ich pôsobenia výrazne rozvinula. Bola postavená nová fara, založili gymnázium, dievčenský ústav a dvanásť nových elementárnych škôl, postavili nový kostol a existujúce dva kostoly komplexne zrekonštruovali. Rovnako sa zhodli aj v otázke rozvoja a modernizácie školskej infraštruktúry, ako aj v otázke nevyhnutnosti metodických a didaktických reforiem vo vyučovaní.[14]

Praktická spolupráca však neznamená, že boli aj zadobre. Išlo totiž o dvoch talentovaných, aktívnych, usilovných a ambicióznych ľudí, ktorí boli na rovnakej pozícii a veľmi podobná bola aj ich životná dráha. Neprekvapí teda, že ich záujmy sa stretávali. Časť problémov riešil Haan obchádzaním konfliktov: v cirkevnej hierarchii sa Szeberényimu, ktorý sa uchádzal o vyššie cirkevné pozície, rovno uhol z cesty, čo však neznamená, že tieto pozície ho nechávali chladným. Napríklad, bol hrdý na to, že bol zvolený za hlavného notára cirkvi.[15] Teda to, že Haan sa v cirkevnej hierarchii z praktických dôvodov Szeberényimu uhol z cesty, neznamená, že to nepovažoval za krivdu. V korešpondencii a denníku spomína každú Szeberényiho novú funkciu, no vždy trpko poznamenáva, že to znamená, že v čase Szeberényiho neprítomnosti bude mať v cirkvi oveľa viac povinností. Ich vzťah však nebol zlý len pre povinnosti navyše, ktoré mal Haan na svojich pleciach: ich silná rivalita je zrejmá aj z toho, že Haan na takmer každej druhej či tretej strane spomína Szeberényiho, no vždy vo výrazne negatívnom kontexte...

Ostrohy a historici – zrod uhorskej/maďarskej profesionálnej historiografie

Na internete (dokonca aj na popredných spravodajských portálov) sa často objavuje úradný list z roku 1903, ktorý Pozemkovému a melioračnému úradu v Pécsi napísal zástupca riaditeľa oddelenia mincí a starožitností Maďarského národného múzea. List síce obsahuje zdvorilostné formulácie „šťastných mierových čias“ („Veľavážený Pozemkový a melioračný úrad“, „s

[12] DEMMEL, József: *A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban.* Békéscsaba : Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, 2014.
[13] OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 1952. Denník Ľudovíta Haana, 36.
[14] HAAN, Lajos: *Békés-csaba. A város története a kezdetektől a XIX. század harmadik harmadáig.* Békéscsaba, 1991, s. 87.
[15] ZSILINSZKY, 1893, s. 18.

úradnou úctou Vám odpovedám“ atď.), no je napísaný štýlom, ktorý neznesie tlačiarenskú čerň. Pracovníci úradu sa totiž v najprestížnejšej inštitúcii slúžiacej na uchovávanie maďarskej národnej pamäte zaujímali o to, čo majú robiť s hrdzavými ostrohami, ktoré sa našli pri obci Nagy-berki? Nanešťastie sa ich – trochu dôležito sa tváriaci – list dostal k spomínanému zástupcovi pre numizmatickú zbierku Lászlóovi Réthymu. Réthy, ktorý bol pod pseudonymom Árpád Lőwy známy ako autor populárnej obscénne poézie, im s najväčšou možnou prostotou odpovedal, čo majú *„páni so svojimi ostrohami“* urobiť.[16]

List je dnes zaujímavý nielen pre svoju oplzlosť, ale aj preto, lebo za vitálnym brýzganím sa skrýva aj skutočný obsah, myšlienka – v tomto prípade konflikt medzi profesionálnou historiografiou a aktivizmom miestnych amatérskych historikov, ktorí výrazne preceňujú vlastnú vedeckú rolu. A prečo sú tento list a myšlienka zaujímavé v súvislosti s Ľudovítom Haanom? Najmä preto, lebo Réthyho list, ktorý bol od Haana o generáciu mladší, zachytáva okamih, kedy sa predstavitelia profesionálnej maďarskej historiografie začínajú vedome vymedzovať voči nadšeným amatérom. Hoci dnes to už považujeme za prirodzené, pre generáciu pred Réthym bol obvyklý presný opak. Jedným z najlepších príkladov je kariéra Ľudovíta Haana ako historika.

Haan totiž začínal ako amatérsky historik, veď ako kňaz mal, prirodzene, teologické vzdelanie a historiografii sa venoval len vo voľnom čase ako zapálený amatér, ktorý sa spočiatku venoval miestnym dejinám. Svoje prvé skromné dielo napísal na požiadanie presbytéria pri príležitosti stého výročia vysvätenia tzv. malého kostola v Békešskej Čabe a zverejnil v ňom fragmentárne údaje o meste a kostole.[17] Poverenie cirkevnej obce ho motivovalo k ďalšiemu výskumu, ktorý viedol k prvej veľkej monografii o Békešskej župe z roku 1870. Toto už bola klasická historiografická úloha, navyše nie z tých ľahších. Haan sa kolegovi historikovi Ivánovi Nagyovi sťažoval na náročnosť práce: *„Azda ani o jednej župe nie je také ťažké získať staršie historické údaje ako o Békešskej župe. Táto župa nemala väčšie, významnejšie slobodné kráľovské či biskupské mesto, v ktorom by pracoval nejaký archív. Túto župu dvesto rokov ovládali Turci, za ten čas sa odtiaľto odsťahovali všetci zemepáni, niektorí odišli do Biharskej župy, iní do Sedmohradska a ľud vymrel.“* Vážnym problémom bolo aj to, že Haan žil ďaleko od knižníc v hlavnom meste, navyše bol mimoriadne vyťažený aj ako farár.[18]

---

[16] Celé znenie listu viď napr.: http://muut.blog.hu/2008/03/31/egy_fontos_forras_ujrakozlese

[17] HAAN, Lajos: *Békés-Csaba mezővárosa hajdani és mostani állapotjáról, az ottani ev. ó templom százados ünnepe alkalmára értekezett Haan Lajos.* N. váradon : Tichy Alajos, 1845.

[18] Ľudovít Haan Frigyesovi Pestymu, 18. apríl 1865. *Slovenský kňaz*…, s. 30.

Hoci úloha nebola ľahká, Haan ju úspešne zvládol, veď rovesníci jeho dielo vyslovene chválili a čoskoro bol zvolený aj za korešpondujúceho člena Maďarskej akadémie vied. Paralelne s výskumom Békešskej župy zozbieral a vydal zoznam a krátke životopisy študentov z Uhorska, ktorí študovali v Jene. Jeho významným vedeckým počinom bolo to, že ako prvý identifikoval uhorských – ale nemeckého pôvodu – predkov Dürera a dokázal, že Dürer pochádzal z békešskej šľachtickej rodiny Ajtóssyovcov.[19]

Nielen Haanova kariéra historika, ale aj jeho miestny spoločenský aktivizmus je príkladom toho, ako sa miestne dejepisectvo a moderná historiografia spojili do organickej jednoty. Haan totiž v Békešskej župe založil Archeologický a kultúrnohistorický spolok, ktorý aktívne viedol. Prvoradým a najdôležitejším cieľom spolku bola propagácia vedy a podpora spoločenskej integrácie prostredníctvom vedy. Považoval, napríklad, za dôležité, že sa na fórach spolku *„pre ušľachtilý cieľ“* spojili predstavitelia navzájom súperiacich miestnych politických zoskupení, ako aj to, že prednášky spolku si vypočuli stovky osôb, vrátane *„mnohých obyčajných roľníkov“*.[20] Podľa neho to bolo dôležité aj preto, lebo *„z útrob zeme sú často vykopané meče, ostrohy atď., no kým sa to dozvie človek ako ja, tak už z nich kováč dávno ukul klince“*.[21]

Vidíme teda, že Réthym zosmiešnené zbieranie ostrôh malo v Haanových časoch ešte dôležitú funkciu: aktivizmus miestnych historikov bol nevyhnutným zázemím profesionálnej historiografie, čo na jednej strane vytvorilo spoločenskú objednávku na vznik profesionálnej historiografie[22] a na druhej strane – najmä v archeologickej oblasti – viedlo k nenahraditeľnej zberateľskej činnosti. Hnutie zanietených amatérov poslúžilo maďarskej historiografii nielen starožitnosťami, ktoré vyoral pluh, ale aj mnohými významnými základnými a nenahraditeľnými prameňmi. Súčasťou tohto hnutia bol totiž aj proces, kedy stáročné šľachtické rody hrdo sprístupnili svoje rodinné archívy bádateľom: aj Haan vo svojej korešpondencii a denníku často spomína takýto výskum prameňov, ktorý bol prísľubom veľkých výsledkov.

Pomaďarčujúci pansláv – o Haanových slovenských väzbách

[19] ZSILINSZKY, Mihály: *Emlékbeszéd Haán Lajos lev. tagról.* Budapest, MTA, 1893, s. 22 – 24.
[20] Ľudovít Haan kniežaťu Arturovi Odescalchimu, 22. november 1877. *Slovenský kňaz*…, s. 51.
[21] Ľudovít Haan Frigyesovi Pestymu, 18. apríl 1865. *Slovenský kňaz*…, s. 31.
[22] Haan sa o tom zmienil aj v liste Kálmánovi Thalymu: „*Vieme, že medzi členmi historickej spoločnosti – ako aj medzi čitateľmi časopisu Századok – je málo odborníkov; väčšinu z nich tvoria statkári, obchodníci, advokáti atď., ktorých do našej spoločnosti pritiahneme tým, že jej vestník bude síce kvalitatívne zodpovedať požiadavkám dnešnej doby, no nebude priveľmi vedecký, ale rozmanitý, aby ho so záujmom čítal aj diletant, aj odborník.“* Kálmánovi Thalymu 9. februára 1870. MNL OL P. 1747. 17. k. 2310–2314.

Ľudovít Haan vyrastal v Békešskej Čabe v podstate v slovenskom jazykovom prostredí. Jeho rodičia mali slovenský materinský jazyk, no svoje deti vychovávali prinajmenšom dvojjazyčne, ak sa nerozhodli aj pre výmenu jazyka. Ľudovít Haan a jeho súrodenci si totiž v dospelosti dopisovali výlučne po maďarsky, v tom čase bola teda rodinným komunikačným jazykom jednoznačne maďarčina.[23] Ľudovít Haan sa v dospelosti – hoci sa v maďarskom denníku dôsledne vymedzoval ako „Slovák" – jednoznačne stotožnil s maďarskou národnou ideou. Napríklad, v liste z roku 1870 o svojej činnosti v Békešskej Čabe uviedol, že *„na tomto veľkom slovenskom mieste je azda mojou najväčšou zásluhou to, že, pokiaľ je to možné, šírim lásku k maďarskému jazyku*".[24] Kálmánovi Thalymu sa zasa v roku 1874 takto ospravedlňoval: „*V* Hone *a* Pesti Napló *nedávno vyšlo zopár hlúpych článkov, ktoré dokonca aj v Čabe hľadajú slavistické tendencie. Články nie sú zamerané proti mne, ale proti môjmu kolegovi Szeberényimu. Lajosa Haana, ktorý je síce slovenský kňaz, ale je maďarský spisovateľ, aktívny člen Uhorskej historickej spoločnosti, nedávno v Békešskej župe založil archeologický a kultúrnohistorický (maďarský) spolok, nikto nebude obviňovať zo slavistických tendencií.*"[25]

Haan v denníku uvádza, že už počas prešovských štúdií sa zasadzoval o to, aby predstavitelia slovenského a maďarského národného hnutia spolunažívali v pokoji, a preto sa spojil s Gyulom Sárosym: „*Už za našich študentských čias začala klíčiť nenávisť medzi maďarskou a slovanskou rasou. Sárosymu to nebolo po vôli, preto ma vyzval, aby som sa s ním spojil, aby sme obaja predstavili obom národom literatúru toho druhého a takto ich možno zblížili.*" Na základe tejto poznámky ho jeho zaťˇ Mihály Zsilinszky prezentoval ako prívrženca slovensko-maďarského zmierenia a mediácie medzi národmi a od neho toto hodnotenie potom prebrali aj nasledujúce generácie.[26]

Dôležitým aspektom spomínania je však to, že spomínajúci sa snaží priblížiť svoju osobu normám platným v okamihu písania.[27] Musíme si teda uvedomiť, že Haan, ktorý mal

---

[23] Výnimkou potvrdzujúcou pravidlo je jeho ujec Salamon Petényi, ktorý svojmu synovcovi písal slovensko-maďarsko-nemecké listy, pričom v jednom liste jazyk vystriedal aj šesťkrát (Salamon Petényi Ľudovítovi Haanovi, 17. január 1848. Békés Megyei Könyvtár, pozostalosť Ľudovíta Haana) ako aj bratranec Pavel Rell dopisoval s nim po slovensky (vid. Prílohu).

[24] Ľudovít Haan Frigyesovi Pestymu, 12. júl 1870. *Slovenský kňaz*…, s. 32.

[25] Ľudovít Haan Kálmánovi Thalymu, 3. október 1874. *Slovenský kňaz*…, s. 41.

[26] SZÉKELY, Lajos: Haan Lajos a történetíró és a magyar-szlovák barátság úttörője. In *Emberek, sorsok, forradalmak. Történelmi arcképvázlatok a társadalmi haladás és nemzeti megbékélés jeles képviselőiről.* Red. András Hegyi. Szeged: József Attila Tudomány Bölcsészettudományi Kar Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék és a TIT Csongrád megyei Szervezete, 1983.

[27] HORVÁTH, K. Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In Szekeres, András (red.): *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa.* Budapest : L'Harmattan; Atelier, 2003. Výnimkou nie je ani denník Ľudovíta Haana, stačí sa pozrieť, čo píše o vlastných narodeninách: *„Ja, Lajos Haan – vlastne Lajos August –, som sa narodil 13. augusta 1818 v Sámsonháze*

v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 19. storočia silnú maďarskú štátno-národnú identitu, nazerá na svoju mladosť v Prešove už ako uznávaný uhorský vedec a cirkevný hodnostár. Ak však prihliadneme na dobové pramene, zistíme, že v tridsiatych rokoch 19. storočia mal Haan vyslovene úzke vzťahy s poprednými predstaviteľmi slovenskej národnej idey, dokonca sa stotožnil aj so samotnou slovenskou národnou myšlienkou. Zachoval sa, napríklad, jeho list z roku 1838, ktorý z Prešova poslal Samovi Bohdanovi Hroboňovi do Levoče. Z hľadiska obsahu listu, použitých jazykových prostriedkov, ako aj pojmových rámcov je jednoznačné, že Haan sa považoval za príslušníka moderného slovenského národa: „*U mne náhradná křew činj rodinu: ale rodina mi gest každý ten, kdo city mjm rowné pěstuge, rodina mi gest každý ten, kdo wěrně a horliwě Dobro a Blahoslawěnstwj Národa mého napomáhá. – Drahý bratře! My dwa sme se předtjm geden druhemu neznámj, na kwětaucým poli národnosti sešli,*“ napísal Haan po slovensky, pričom jednoznačne myslel slovenský národ. V liste sa dokonca sťažuje, že prešovská slovenská spoločnosť nie je podľa neho taká aktívna ako levočská. Treba si všimnúť aj záverečné formulácie listu: Haan žiada Hroboňa, aby v jeho mene pozdravil „*každého verného Slováka*“, a svoj list podpísal ako „*wáš wěrný prjtel a brateř w národu: Ludewjt Jaroslaw Haan*“[28] Je potrebné poznamenať, že Haanovo druhé krstné meno bolo August, a nie Jaroslav. Jaroslav bolo prijaté meno, ktoré odzrkadľovalo dobový úzus, že všetci slovenskí žiaci hornouhorských vyšších evanjelických škôl vyjadrovali svoju príslušnosť k Slovákom prijatím slovansky znejúceho mena (Miroslav, Miloslav, Velislav, Jaroslav atď.).[29] Počas prešovských štúdií bol Haan dokonca v kontakte aj so samotným Jánom Kollárom. Kollár ho charakterizoval slovami: „*wy negen milownjkem národu, ale i učinliwým a wzdělaným milownjkem gste*“ a dodal: „*Ó, kýž se gen počet mladjků Wám podobných množj w našich školách!*“[30]

Na základe istých signálov môžeme usudzovať, že Haan bol v blízkom vzťahu aj s vodcom hnutia, Ľudovítom Štúrom. Vo vyššie spomínanom liste sa síce sťažoval na Prešporčanov, teda na Štúrov kruh, no keď sa, napríklad, v roku 1842 vracal po viacročnom pobyte z Nemecka a cestou do Bratislavy minul aj posledný halier, práve od Štúra si na cestu

---

v Novohradskej župe. Mal som práve tridsať rokov, keď boli pri Világosi hanebne zložené zbrane. Keby som to bol vedel, radšej by som ešte deň zostal v šere, aby som nemusel za deň svojho narodenia označovať takýto čierny deň mojej vlasti.“ Slovenský kňaz…, s. 77.

[28] Ľudovít Haan Samovi Bohdanovi Hroboňovi, 3. október 1838. *Slovenský kňaz*…, s. 25 – 27.

[29] DEMMEL, József: Moderný národ z družiny, čo porušila normu? Ľudovít Štúr a dejiny slovenského národného hnutia – z antropologického hľadiska. In *Neznámy Ľudovít Štúr. Maďarské štúdie o najväčšom Slovákovi.* Zostavil: József Demmel. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku : Békešská Čaba, 2016. 45 – 64. ŠOLTÉS, Peter: Z Devína pred krstiteľnice. Národné mená v slovenskom národnom hnutí. In: Dušan Kováč, Eva Kowalská, Peter Šoltés a kol.: *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí.* Bratislava : Historický ústav SAV – VEDA, 2015.s. 238–262.

[30] Ján Kollár Ľudovítovi Haanovi v roku 1838. Békés Megyei Könyvtár, pozostalosť Ľudovíta Haana.

a jedlo požičal desať forintov. Je takmer isté, že Haan mal v Bratislave medzi evanjelikmi mnoho známych a vieme aj to, že Štúr nepatril medzi ľudí, čo si mohli dovoliť požičiavať, veď aj sám žil z pôžičiek, keďže nedostával plat.[31]

Bolo by ľahké hľadať dôvody obratu, hovoriť o obrátení Pavla, o zrade národa. O tom, že Haan sa začiatkom štyridsiatych rokov 19. storočia ešte nadchýnal slovenskou národnou ideou, no koncom štyridsiatych rokov 19. storočia sa stal prívržencom maďarského reformného hnutia. Takto by sme však nevzali do úvahy dôležitý faktor utvárania jeho národnej identity: jeho evanjelické vierovyznanie. Haanova slovenskosť sa totiž nikdy nechápe sama osebe, ale vždy v evanjelickom cirkevno-spoločenskom kontexte. Jeho slovenská identita a systém kontaktov sú najsilnejšie na prešovskom evanjelickom kolégiu, kde sa vzdialený od domova ocitol v slovenskej študentskej komunite. V tomto období je v aktívnom, úzkom kontakte nielen so Samom Bohdanom Hroboňom, ale aj dvoma najvplyvnejšími predstaviteľmi slovenskej národnej idey, Ľudovítom Štúrom a Jánom Kollárom. Aj slovenské kontakty, ktoré si udržal až do smrti, sa spájajú buď s jeho prešovskými rokmi alebo sieťou kontaktov v evanjelickej cirkvi. V sedemdesiatych rokoch 19. storočia si s Jozefom Miloslavom Hurbanom dopisoval najmä o cirkevných otázkach a aj jeho, podobne ako väčšinu adresátov svojej slovenskej korešpondencie, oslovuje „*Drahý Bratře w Panu*“, čím odkazuje najmä na spoločnú vieru. Nemôžeme zabudnúť ani na to, že Haan svoje cirkevné povinnosti (bohoslužby, obrady atď.) až do konca života vykonával najmä v slovenskom jazyku, keďže do roku 1860 sa v Békešskej Čabe ročne konali len štyri bohoslužby v maďarskom jazyku.

***

Haan bol teda ako súčasť evanjelickej spoločenskej siete a evanjelický kňaz Slovák, ako verejne aktívny človek, intelektuál a historik zasa Maďar. Dve identity sa u Haana prejavovali v iných spoločenských sieťach, čo aj on sám vyjadruje v citovanom liste, keď píše, že Ľudovít Haan je síce slovenský kňaz, ale maďarský spisovateľ.

[31] Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 1952. Denník Ľudovíta Haana, s. 27.

Bibliografia

Rukopisné pramene:

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 1952. Denník Ľudovíta Haana.

http://muut.blog.hu/2008/03/31/egy_fontos_forras_ujrakozlese

Haan Lajos híványa. Munkácsy Mihály Múzeum, pozostalosť Ľudovíta Haana, Hd 2015. 6. 1.

Haan Lajos feljegyzése: Vilmos bátyámért fizettem. Munkácsy Mihály Múzeum, pozostalosť Ľudovíta Haana, Hd 2015. 7. 11.

Haan Lajos nagylaki ev. lelkész hivatalos jegyzőkönyve 1851. eszt. Szent Mihály naptól. Békés Megyei Könyvtár.

Ľudovít Haan Mihályovi Zsilinszkému 24. mája 1888. Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba, pozostalosť Ľudovíta Haana, Hd 2015. 8. 9.

Salamon Petényi Ľudovítovi Haanovi 17. januára 1848. Békés Megyei Könyvtár, pozostalosť Ľudovíta Haana.

Ján Kollár Ľudovítovi Haanovi v roku 1838. Békés Megyei Könyvtár, pozostalosť Ľudovíta Haana.

Vydané pramene a odborná literatúra:

DEMMEL, József: *A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban.* Békéscsaba : Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, 2014.

DEMMEL, József: Moderný národ z družiny, čo porušila normu? Ľudovít Štúr a dejiny slovenského národného hnutia – z antropologického hľadiska. In *Neznámy Ľudovít Štúr. Maďarské štúdie o najväčšom Slovákovi.* Zostavil: József Demmel. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku : Békešská Čaba, 2016. s. 45 – 64.

HAAN Lajos *naplója*. Békéscsaba, 1971.

HAAN, Lajos: *Békés-Csaba mezővárosa hajdani és mostani állapotjáról, az ottani ev. ó templom százados ünnepe alkalmára értekezett Haan Lajos.* N. váradon : Tichy Alajos, 1845.

HAAN, Lajos: *Békés-csaba. A város története a kezdetektől a XIX. század harmadik harmadáig.* Békéscsaba, 1991.

HORVÁTH, K. Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In Szekeres, András (red.): *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa.* Budapest : L'Harmattan; Atelier, 2003.

KATONA Csaba: „A templomba járó öregeket faggattam […] a régi Csabáról." Haan Lajos mint ember és történész. In: *A múlt felfedezői. Epizódok és arcélek a Magyar Történelmi Társulat és a Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat múltjából.* Szerk.: Erdész Ádám–Katona Csaba. Gyula : Békés Megyei Levéltár, 2011. s. 16–34.

KMEŤ, Miroslav: Ľudovít Haan a Michal Žilinský (Zsilinszky) ako slovenskí cirkevní historici. In: *Kontexty identity: jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. Ed.: Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková., Békešská Čaba : Celoštátna slovenská samospráva, 2010. s. 328–335.

KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí.* Nadlak : Ivan Krasko, 2010.

Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana. Eds.: Csaba Katona a József Demmel. Békéscsaba – Budapest: MSZKI – MTA BTK TTI, 2016.

ŠOLTÉS, Peter: Z Devína pred krstiteľnice. Národné mená v slovenskom národnom hnutí. In: Dušan Kováč, Eva Kowalská, Peter Šoltés a kol.*: Spločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV – VEDA, 2015. s. 238–262.

SZÉKELY, Lajos: Haan Lajos a történetíró és a magyar-szlovák barátság úttörője. In *Emberek, sorsok, forradalmak. Történelmi arcképvázlatok a társadalmi haladás és nemzeti megbékélés jeles képviselőiről.* Red. András Hegyi. Szeged : József Attila Tudomány Bölcsészettudományi Kar Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék és a TIT Csongrád megyei Szervezete, 1983.

ZSILINSZKY, Mihály: *Wilim János B.-Csabai ev. tanító életrajza. Tanítói működésének félszázados emlékünnepe alkalmából tisztelőinek emlékül írta egykori tanítványa Zsilinszky Mihály.* Gyula, 1871.

ZSILINSZKY, Mihály: *Emlékbeszéd Haán Lajos lev. tagról.* Budapest : MTA, 1893.

ZSILINSZKY, Mihály: *Haán Antal 1827 – 1888.* Gyula, 1890.

Rezümé

A tanulmány Haan Lajos visszaemlékezései és levelezése segítségével arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan épült fel kettős, magyar-szlovák nemzeti identitása. Az elemzés szerint a két identitás élesen elvált egymástól: Haan szlovák kapcsolatai, kötődései elsősorban az evangélikus egyházi társadalom keretein belül jelentek meg, míg értelmiségiként, közéleti szereplőként, történészként elsősorban magyarként határozta meg magát. A két identitás tehát más-más társadalmi hálózatokban nyilvánult meg, amit maga Haan is kifejezett egy levelében, amikor azt írta, hogy ő „tót pap létére is magyar író.”